

О. С. НЕВМЕРЖИЦЬКА

*Ольга Сергіївна Невмержицька, аспірант
Київського університету права НАН України*

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ РОЗРАХУНКІВ
ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ**

Суттєве зростання ролі безготівкових розрахунків на сучасному етапі становлення і розвитку економіки України, їх вплив на фінансову діяльність держави, а також поява нових інноваційних продуктів для здійснення платежів зумовлюють необхідність більш детального дослідження їх теоретичних та практичних аспектів. Проблеми здійснення безготівкових розрахунків у своїх працях приділяли значну увагу як науковці, що досліджують проблеми фінансового права, зокрема Л. К. Воронова¹, О. П. Орлюк² та інші, так і вчені-цивілісти – О. В. Дзера, Р. Н. Мінченко, І. А. Безклубий, оскільки це питання є актуальним для обох галузей права. Окремі аспекти зазначеної проблеми висвітлюються В. Міщенком, А. Морозом, М. Савлуком та іншими українськими вченими.

Прихильники цивілістичного підходу, серед яких Р. Н. Мінченко та І. А. Безклубий, вважають, що розрахункові відносини мають цивільно-правову природу. Л. Г. Єфімова стверджує, що зобов'язання із здійснення розрахунків залишаються елементом відповідного цивільного зобов'язання у всіх випадках і не перетворюється на розрахункові відносини в результаті посередництва банку, а тому вони цілком охоплюються конструкцією договору доручення чи комісії, а вимога клієнта про здійснення платежу розглядається як проста інструкція банку з виконання договору банківського рахунку. В. Ф. Кузьмін переконаний, що за своєю природою, метою, об'єктом розрахункові відносини є господарськими, оскільки їх неможливо виділити із системи господарських правовідносин та розкласти на цивільні, фінансові й інші елементи. Прихильниками даної позиції є В. В. Лаптев та В. С. Щербина. З. І. Шкудін розглядає всі розрахунки, які здійснюються через банк, у якості «розрахункових угод». Це каузальні угоди, і вони є угодами виконання договору банківського рахунку. Таким чином, розрахункові угоди вважаються ним взаємними, оскільки будь-яка одностороння вимога клієнта до її виконання перевіряється банком з точки зору законності цієї вимоги і може бути виконана тільки за згодою банку. На думку Л. В. Бричко, розрахункові відносини слід розглядати як сукупність цивільно-правових і фінансово-правових елементів, оскільки їх штучний поділ може призвести до викривлення справжньої природи цих правовідносин.

Якщо аналізувати зміст правових норм, які регулюють безготівкові розрахунки, то можна дійти такого висновку: переважна більшість цих норм є імперативними фінансово-правовими нормами, що встановлюють особливі правила здійснення безготівкових розрахунків та правила їх здійснення.

Поряд із тим, не зважаючи на велику кількість праць, присвячених безготівковим розрахунковим відносинам, аналіз джерел і публікацій показує, що у вітчизняній науковій літературі недостатньо уваги приділяється розрахунковим відносинам із застосуванням платіжних систем, зокрема, появи таких сучасних платіжних інструментів, як електронні гроші. Традиційні технології банківського обліку розрахункових операцій виявляються дорогими для систем масових платежів, які здебільшого обробляють операції з невеликими сумами³. Для вирішення питання ефективності платіжних трансакцій необхідно відмовитись від зберігання та передавання конфіденційних відомостей, що може бути реалізовано за допомогою електронного платіжного засобу, який випускається в обіг без відкриття банківського рахунку. Тому поява нових платіжних інструментів – об'єктивний процес на ринку банківських послуг.

Метою дослідження автора статті є аналіз сучасного стану здійснення безготівкових розрахунків із застосуванням електронних платіжних систем, зокрема визначення поняття електронних грошей та дослідження тенденцій розвитку ринку електронних грошей в Україні.

О. П. Орлюк зазначає, що при здійсненні безготівкових розрахунків можуть застосовуватись акредитивна, інкасова, вексельна форма розрахунків, а також форми розрахунків за розрахунковими чеками та з використанням розрахункових документів на паперових носіях і в електронному вигляді. Посилаючись на Інструкцію про безготівкові розрахунки України в національній валюті⁴, О. П. Орлюк відносить до платіжних інструментів, що використовуються при безготівкових розрахунках: платіжні доручення; платіжні вимоги-доручення; платіжні вимоги; розрахункові чеки; меморіальні ордери; акредитиви. Проте електронні гроші вже зараз зайняли значне місце у загальному обігу безготівкових розрахунків на практиці, як платіжний засіб, що стрімко розвивається. Слід зазначити, що на сьогодні представники юридичної і економічної наук не дійшли єдиної думки щодо сутності електронних грошей та наслідків, які може викликати їх розвиток, зокрема вплив емісії електронних грошей на монетарну політику та роль центрального банку.

Згідно з чинним законодавством розрахунки за операції з платіжними картками, виконані на території України як резидентами, так і нерезидентами, між еквайрами і торговцями, а також між платіжними організаціями небанківських платіжних систем-нерезидентів і торговцями, здійснюються лише у валюті України відповідно правил, визначених платіжною організацією платіжної системи і в порядку, обумовленому в дого-

ворі⁵. Проте на сьогодні власники банківських рахунків можуть проводити розрахункові операції в іноземній валюті. Попит на електронні гроші, виражені в іноземній валюті, зумовлює поширення в середовищі Інтернет-мережі інфраструктури певної категорії посередників – осіб, які пропонують виконання обмінних операцій з електронними грошима, що можуть бути емітованими в різних платіжних системах, у тому числі невизнаних центральними банками тієї чи іншої країни. Також вони пропонують послуги з купівлі/продажу електронних грошей за національну та іноземну валюту, в тому числі за готівку. Ця проблема, безперечно, потребує врегулювання з боку держави.

Крім зазначеної проблеми, процес розвитку безготівкових розрахунків нині характеризується низкою теоретичних і практичних проблем, що потребують вирішення та подальшого правового регулювання з боку держави з урахуванням міжнародного досвіду. Серед основних проблем можна виділити наступні:

– недосконала нормативно-правова база; особливо це стосується регулювання електронних грошей програмного типу;

– недостатньо розвинена інфраструктура обслуговування платіжних карток;

– відсутність знань щодо технології розрахунків платіжними картками у переважної частини українського населення, незаінтересованих економічних суб'єктів у безготівкових розрахунках платіжними картками;

– незаінтересованість торговців у впровадженні безготівкових форм розрахунків через необхідність сплати комісійних еквайринговим установам, додаткові витрати на придбання обладнання та навчання персоналу;

– необхідність значних капіталовкладень для впровадження систем карткових розрахунків;

– потреба у створенні рівних умов для провайдерів різних видів електронних грошей.

Отже, необхідно зменшити негативний вплив емісії електронних грошей на інфляційні процеси шляхом законодавчо встановленої вимоги про обов'язкову попередню оплату електронних грошей у повній сумі традиційними грошима, а також введення заборони на кредитування в електронних грошах. Електронні гроші створюють можливість для ефективного прибутку у сфері роздрібних платежів, проте їх розвиток не повинен наражати на небезпеку ані безперервне функціонування платіжних систем, ані стабільність фінансової системи⁶. Крім того, для вирішення зазначених проблем необхідно зацікавити більшість українських банків у участі в розвитку Єдиного національного платіжного простору в Україні. Наприклад, шляхом вимоги видачі банками бюджетним організаціям платіжних карток, випущених лише Національною системою масових електронних платежів (далі – НСМЕП), сприяти розрахункам платіжними картками різних платіжних систем у торговельній мережі, впровадженню чіпових карток в Україні.

Значний крок на шляху забезпечення належного регулювання безготівкових розрахунків із застосуванням електронних грошей було зроблено з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків» від 18 вересня 2012 року. Цим законодавчим актом було вирішено значне коло проблем юридичного характеру, а також запроваджено відповідальність за неправомірне використання електронних грошей. Крім того, передбачено запровадження Національним банком реєстру платіжних систем та систем розрахунків в Україні⁷, учасників платіжної інфраструктури і надання права здійснювати діяльність тільки після їх реєстрації у визначеному законом порядку. Законом також було визначено поняття «електронні гроші» – як одиниці вартості, що зберігається на електронному пристрої, і приймається «як засіб платежу іншими особами, а не особою, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, яке виконується в готівковій або безготівковій формі». Держава активно сприяє зменшенню сегмента готівкових розрахунків, про що свідчить норма Закону, відповідно до якої встановлено штраф у розмірі 8,5 тис. грн. за «обмеження або відмову в реалізації права споживача оплачувати покупки в торговельних точках за допомогою електронних платіжних засобів».

Таким чином, враховуючи зазначене вище, можна зробити такі узагальнюючі висновки щодо напрямів удосконалення правових засад здійснення розрахунків із застосуванням платіжних систем:

1. Необхідним є розроблення належної теоретичної бази для вдосконалення законодавства України, що регулює застосування електронних грошей.

2. Належна організація контролю за обігом електронних грошей з боку Національного банку України.

3. На часі також є розроблення на державному рівні заходів щодо сприяння розвитку інфраструктури обслуговування платіжних карток і впровадження систем карткових розрахунків.

4. Вирішення питань безпеки здійснення розрахунків із застосуванням платіжних систем за допомогою технічних, функціональних і правових методів.

5. Створення умов для економічних суб'єктів у застосуванні платіжних систем для здійснення розрахунків.

¹ Воронова Л. К. Фінансове право України: Підручник / Л. К. Воронова. – К.: Прецедент; Моя книга, 2006. – 248 с.

² Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс: Підручник / О. П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 808 с.

³ Світовий досвід і перспективи розвитку електронних грошей в Україні: Науково-аналітичні матеріали. Вип.10 / П. М. Сенищ, В. М. Кравець, В. І. Міщенко, О. О. Махасва, В. В. Крилова, Н. В. Гришук. – К.: Національний банк України, Центр наукових досліджень, 2008. – 145 с.

⁴ Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті від 29.03.2004 р. № 377/8976 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04/conv>

⁵ Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2346-III зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс] // Законодавство України. – 2013. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

⁶ Новицький А. Правові гарантії обігу електронних грошей: теорія та практика застосування // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2010. – № 4. – С. 121–127.

⁷ Закон України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р. № 679-XIV зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт] / Законодавство України. – 2013. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

Резюме

Невмерзицька О. С. Правові засади здійснення розрахунків із застосування платіжних систем.

Статтю присвячено дослідженню проблеми здійснення розрахунків із застосуванням платіжних систем, а також функціонуванню таких сучасних платіжних інструментів, як електронні гроші. Актуальність обраної теми зумовлена зростанням ролі безготівкових розрахунків в Україні та відсутністю в сучасній науковій літературі усталеного, загально визнаного поняття «електронні гроші». Здійснено аналіз теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із здійсненням розрахунків із застосуванням платіжних систем і запропоновано варіанти їх подальшого вирішення.

Ключові слова: безготівкові розрахунки, Національний банк України, платіжна система, електронні гроші, фінансове право.

Резюме

Невмерзицькая О. С. Правовые основы осуществления расчетов с применением платежных систем.

Статья посвящена исследованию проблем осуществления расчетов с применением платежных систем, а также функционированию таких современных платежных инструментов как электронные деньги. Актуальность выбранной темы обусловлена значительной ролью безналичных расчетов в Украине и отсутствием в современной научной литературе общепринятого понятия «электронные деньги». Проведен анализ теоретических и практических проблем, связанных с осуществлением расчетов с применением платежных систем и предложено варианты их дальнейшего решения.

Ключевые слова: безналичный расчет, Национальный банк Украины, платежная система, электронные деньги, финансовое право.

Summary

Nevmerzhytska O. Legal bases of implementation of settlements with use of payment systems.

Article is devoted to research of problems of implementation of calculations using payment systems, and also to functioning of such modern payment instruments as electronic money. Relevance of the chosen subject is caused by a significant role of clearing settlements in Ukraine and absence in modern scientific literature of the commonly accepted concept “electronic money”. The analysis of the theoretical and practical problems connected with implementation of calculations using payment systems is carried out and it is offered versions of their further decision.

Key words: clearing settlement, National bank of Ukraine, payment system, electronic money, financial law.

Отримано 16.09.2013